

КАТЕРИНА ЛИВРІНЦ*

Адаптація французьких термінів хореографії в українській мові

Резюме. У статті зроблений аналіз адаптації французьких термінів хореографії в українській мові. Аналізується також динаміка збагачення французької мови спеціальною термінологією в залежності від розвитку хореографічного мистецтва з середини 18 століття до наших днів. Нові слова хореографічної термінології у французькій мові походять від назви рухів тіла та частин тіла в цілому, їх асоціації з іншими предметами та явищами. Ці нові терміни були запозичені і почали вживатися у мовах інших народів Європи. Здійснено аналіз механізму адаптації французьких термінів хореографії в українську мову, який залежить від того, до якої частини мови належить термін (іменник, дієслово, прикметник, прислівник). У процесі запозичення французької хореографічної лексики в українську мову не відбулося значних фонетичних та морфологічних змін відповідно до специфіки і відмінностей між мовами.

Rezümé. A cikk a francia eredetű koreografiai kölcsönözött szavak adaptációjának lehetőségét és azok gyakoriságát elemzi az ukrán nyelvben. Ezenkívül analizálja a francia nyelv speciális terminológiával történő gazdagításának dinamikáját a XVIII. század közepétől a mai napig tartó koreografiai művészet fejlődésének függvényében. A francia nyelvben új koreografiai terminusok jelentek meg a test és részei mozgásának elnevezéséből, és ezen mozgások asszociálódtak különböző tárgyakkal és jelenségekkel. Ezek az új koreografiai terminusok mint kölcsönöszavak, átkerültek más nyelvekbe is, és beépültek mind az európai, mind az ukrán koreografiai művészetbe, szaknyelvbe. A cikk részletesen elemzi a francia koreografiai kölcsönözött szavak adaptációjának mechanizmusát az ukrán nyelvbe szófajok szerint (főnév, ige, melléknév, határozó stb.). A francia eredetű koreografiai vándorszavak az átadás folyamatában az ukrán nyelvben nem voltak alávetve nagyobb fonetikai és morfológiai változásoknak a két nyelvre jellemző különbségek és sajátosságok ellenére sem.

Résumé. Dans cet article on a fait l'analyse d'adaptation des termes chorégraphiques français en langue ukrainienne. La dynamique de l'enrichissement de la langue française avec une terminologie particulière, en fonction du développement de l'art chorégraphique du milieu de XVIII siècle à nos jours, est également analysée. De nouveaux mots viennent du nom des mouvements du corps et de ses parties, de l'association des mouvements avec d'autres objets et phénomènes. Ces nouveaux termes ont été empruntés et ont commencé à être utilisés dans les langues d'autres peuples de l'Europe.

L'analyse du mécanisme d'adaptation des termes français de la chorégraphie en langue ukrainienne en fonction de l'appartenance à des parties de la langue (nom, verbe, adjectif, adverbe) est réalisée. Dans le processus d'emprunt des termes chorégraphiques français en langue ukrainienne, il n'y avait pas de changements phonétiques et morphologiques significatifs selon les spécificités et les différences entre les langues.

У XVIII–XIX століттях розвиток культури та мистецтва, поширення політичних ідей Франції, економічне зростання сприяли запозиченню французь-

* Ст. викладач, кафедра іноземних мов, УжНУ. * Előadótanár, Ungvári Nemzeti Egyetem, Idegen Nyelvek Tanszéke. * Lecturer, Uzhhorod National University, Foreign Languages Department. katelorine@gmail.com

ких слів у мови багатьох європейських країн. Особливо це стосується слів, пов'язаних з мистецтвом, літературою, архітектурою та хореографією.

Врахування культурно-історичних факторів мовної взаємодії дає можливість розкрити закономірності семантичного розвитку досліджуваних мов. Мовні системи вступають у контакт, впливають одна на одну, внаслідок чого з'являються відхилення від мовної норми, які називаються інтерференцією.

Однією з небагатьох галузей людської діяльності, в якій французька мова не втрачає своїх позицій, є хореографія. Танці залишаються улюбленим заняттям у суспільстві. Необхідність передати свої емоції, поділитися радістю чи горем за посередництва рухів у танці бере початок з давнини.

Розвиток хореографічного мистецтва у Європі призвів до того, що у багатьох європейських країнах мови збагатилися новою лексикою, новими поняттями. Більшу частину хореографічної лексики запозичено з французької мови.

Ще французький король Людовик XIV обожнював танцювати і старанно навчався цьому мистецтву, а в березні 1661 року заснував Королівську академію танців. В часи заснування Королівської академії танців з'явився опис основних балетних па (*pas* – крок) та танцювальних рухів, назви яких залишились у вжитку до сьогодні. Хореографічна термінологія – це система спеціальних найменувань, які призначені для визначення певної вправи, яку важко описати. В основі цих термінів є слова французького походження, частина з яких збереглася в українській мові без істотних змін.

У сучасній системі класичного танцю розроблені позиції рук, ніг, тіла та голови. Тіло створює малюнок у повітрі за допомогою рухів. Рух у танці включає такі поняття: згинати – *plier*, піднімати – *relever*, ковзати – *glisser*, стрибати – *sauter*, повертати – *tourner*, кидати – *jeter* та ін. Дієслова займають переважну більшість всіх запозичень танцювальних термінів з французької мови.

Рухи повинні бути максимально відпрацьовані, пластичні, гармонійні. Кожен опис руху містить певну деталізацію для правильного виконання рухів, тому з'являються назви частин тіла: *port de bras* (*porter* – носити, *bras* – рука), *sur le cou-de-pied* (на щиколотці), *rond de jambe* (круг ногою), *changement de pied* (зміна стоп), *épaulement* (від *épaule* – плече) – положення, при якому танцівник стоїть впівоберта до дзеркала або до глядацького залу: стопи, бедра та плечі повернуті направо або наліво від глядача на 45° або 135°, тоді як голова повернута в бік плеча, направлено по діагоналі вперед.

Часто у лексиці класичного балету відображені образи за асоціацією з іншими предметами та явищами, наприклад: *pirouette tire-bouchon*, коли рух піруету нагадує рух штопора (*tire-bouchon* – штопор), *tour chaînes* (*tour*-коло, *chaîne*-ланцюг) ланцюг колових рухів, *ballon* – повітряна кулька. Або різні види кроків: *pas de chat* – крок кішки, *pas de poisson* – рух риби, *pas de ciseaux* – рух ножиць [3; 53].

Питання розподілу запозичуваних французьких іменників за родами в українській мові досліджували багато мовознавців. Адже у французькій мові є всього 2 роди – чоловічий та жіночий, а в українській – 3 роди. Розподіл за родами іменників в українській та французькій мовах не завжди співпадає. Це також стосується іменників, які утворилися з прикметників і яких є значна кількість серед хореографічних термінів. Форма роду наповнюється змістом тоді, коли прикметник субстантивується, тобто переходить у інший клас – клас іменників, приймаючи лексичні, морфологічні та синтаксичні ознаки іменника [1; 12]. Такі іменники зберегли родову належність іменника-основи того словосполучення, якому є лексично еквівалентним субстантивованим прикметник: *un costume complet* – *un costume* (ч.р.), *un produit alimentaire* – *un alimentaire* (ч.р.), *une chanson berceuse* – *une berceuse* (ж.р.), *une danse polonaise* – *une polonaise* (ж.р.). Існують певні тематичні групи, у яких всі іменники належать до одного і того ж роду, наприклад, до жіночого роду належать назви музичних нот, пісень, танців, назви наук, а до чоловічого – назви медикаментів, металів, днів тижня, місяців року, пір року, частин мови і т. д. [1, 13].

При запозиченні слово піддається граматичній та фонетичній асиміляції, відбувається пристосування запозиченого слова до граматичної системи іншої мови (відмінкові закінчення іменників, закінчення дієслів і т. д.).

Відбулася фонетична адаптація деяких французьких термінів хореографії в українській мові: батман, батман девелоппе, ан фас, ан турнан, антре, ан деор, ан дедан, апломб, балансе, баллоне, візаві, дозадо, екзерсис, жете, ронд де жамб, марше, па де грас, пліє, полонез, пті, релеве, тур, шассе, шен. Фонетично французькі слова втратили носові звуки в українській мові: ан турнан [an-tur-nan] фр. – en tournant [ã-tur-nã], закриті голосні змінилися на відкриті: релеве [re-le-ve] фр. – rélévé [re-le-ve], довгі голосні стали короткими: полонез [po-lo-nez] фр. – polonaise [po-lo-ne:z]. Словосполучення з двох слів перетворилося на одне слово (дозадо, візаві) у написанні, тобто відбулися орфографічні зміни: дозадо – dos à dos (спина до спини), візаві – vis à vis (навпроти, обличчям до обличчя). Але названі слова не мають закінчень, не відмінюються як іменники в українській мові та зберегли значення, тобто не відбулася зміна морфологічна та семантична. Іншомовним словам властиві збіги голосних – пліє, амплуа, сюїта та важкі для вимови збіги приголосних – пті, екзерсис, реверанс, ансамбль, апломб.

Більшу частину термінів хореографії в українській мові можна віднести до опосередкованих запозичень, тобто запозичених через інші мови, зокрема через німецьку мову. Ці слова також можна віднести до власних запозичень, тобто таких, які не є повністю засвоєними. Вони не відмінюються, як слово пальто: пальта, у пальті. Процес граматичного пристосування не відбувся, як і в словах: бюро, журі, ательє, тротуар, в яких є невласливі українській мові сполучення звуків та форми [9].

Серед запозичених термінів хореографії є варваризми, тобто слова з особливо виразними ознаками іншомовності: ронд де жамб, дегаже, па да грас, жете, шассе, етюд і т. д.

Фіксація іншомовного слова у словнику ще не означає повної адаптації слова у мові і мовленні. Для входження іншомовного слова в систему запозичуваної мови необхідні такі умови: передача іншомовного слова фонетичними і графічними засобами мови, яка запозичує; співвіднесення слова з граматичними класами і категоріями мови-рецептора; фонетичне освоєння іншомовного слова; граматичне його пристосування; словотвірна активність; семантична адаптація іншомовного слова; регулярне використання у мові [2; 105].

Багато термінів хореографії походять від дієслів, тобто є похідними від дієслівних основ. Наприклад: *balancé* (від *balancer* – розкачувати, гойдати), *cambré* (від франц. дієслова *cambrier* – зігнути, перегнути), *effacé* (від *effacer* – згладжувати, витирати), *chassé* (від *chasser* – полювати, гнатись за), *fermé*, *sissonne fermé* (від франц. дієслова *fermer* – закривати, замикати), *fondu* (від «*fondre*» – танути), *jeté* (від *jeter* – кидати), *pas marché* (від «*marcher*» – ходити), *relevé* (від «*relever*» – піднімати), *passé* (від «*passer*» – проходить) і т. д. Ці слова належать у французькій мові до дієприкметників і використовуються, щоб описати рух, передати його характер та специфічність у класичних танцях: *allongé* (видовжений, продовжений), *assemblé* (зібраний), *arrondi* (закруглений), *ballonné* (надутий), *brisé* (зламаний, розбитий), *croisé* (перехрещений), *dégaqué* (вийнятий, звільнений), *demi-plié relevé* (від *demi-plié* – напівзігнутий, *relevé* – піднятий). Серед хореографічних термінів є також прикметники: *simple* (простий), *petit* (маленький), *grand pas* (великий крок, великий танець).

Значна кількість термінів класичного танцю належить до прислівників способу дії чи місця, які вказують на те, яким чином виконати певний рух: *en arrière* (назад), *en dedans* (всередину), *en dehors* (назовні), *en face* (напроти, в лице), *en tournant* (обертаючись), *en l'air* (в повітрі), *dessus-dessous* (над-під, або зверху-знизу), *tour en l'air* (поворот у повітрі), *par terre* (на землі).

Вивченням способів асиміляції французьких термінів займалися багато вчених. Зокрема, щодо термінів танцювальних розглядаються різні способи асиміляції, такі як кальки та напівкальки, вивчаються синонімічні варіанти термінів двох видів: 1. термін-слово (коло – великий танок; стежка – променада) та 2. термін-словосполучення (дуетний танець – парний танець) [6; 42].

Значну роль у номінації термінів хореографічного мистецтва відіграє непряме запозичення або калькування, тобто запозичення через іншу мову, в якій це слово вже реалізувалося. Їх поділяють на словотворчі та семантичні. Словотворчі запозичують тільки структуру терміна. Наприклад, у результаті перекладу французьких виразів рухів танцю за їх значимими частинами (морфемами) у хореографії з'явилися термини-слова: *кошичок* (*le corbillon*), *пекар* (*boulangère*). Семантичні кальки сформувались у результаті запози-

чення значення слова з мови-джерела. Серед запозичень у лексичі хореографічного мистецтва можна виділити напівкальки (проміжковий тип між прямим запозиченням і калькою). Наприклад, перекидне жете – *jeté entrelacé*. До напівкальки можна віднести і терміни біномени, у яких перший компонент є таким самим опорним компонентом, як і в складених найменуваннях (крок, вальс, баланс). Другий компонент може не відмінюватися (крок-купе, крок-гліссад, вальс-гавот, баланс-гавот, баланс-менует) [6; 44].

У лінгвістиці існує значна кількість досліджень процесу освоєння іншомовної лексики, які відображають розуміння самого явища адаптації як факту. На думку У. Вайнрайха, важливим моментом у процесі адаптації вважається частота вживання слова: якщо слово частіше вживається – то легше переноситься в іншу мову [4; 32]. О. Реформатський серед запозичень розрізняє слова засвоєні й освоєні, та слова засвоєні, але не освоєні. При цьому він наголошує, що слова освоєні в мові-рецепторі, стають «непомітними» в мові, входять до відповідних лексичних груп і їхню іншомовність можна визначити тільки шляхом науково-етимологічного аналізу. Також він наголошує, що термін – це моносемічна, точна, стилістично нейтральна та позбавлена експресії одиниця термінологічного поля [8; 47].

На думку вчених, для проникнення іншомовної одиниці в мову достатньо її формальної адаптації, тобто пристосування до фонетичних і морфологічних норм мови-реципієнта. Але, як вважає Бороденко Л.М., для того, щоб іншомовна лексема повністю пристосувалася до мови-реципієнта, вона повинна пройти функціональну адаптацію, тобто пройти лексико-семантичний етап входження в мову, щоб надалі еволюціонувати на новому мовному ґрунті.

Характер цієї адаптації залежить від того, наскільки запозичене слово відповідає морфологічним моделям приймаючої мови [7; 20].

До морфологічної адаптації можна віднести процес складання іншомовних слів з двома основами та двома значеннями в одне слово у момент їхнього запозичення в українській мові. Це спрощення структури слова, коли в мові-оригіналі ці слова мають два значення, а в процесі семантичного переосмислення, вони залишають одне значення. Отже, мова йде про семантичну адаптацію, яка є формальним етапом адаптації іншомовного слова в мові-реципієнті [2; 107].

Про такий самий процес семантичної адаптації можна сказати і щодо французьких слів у галузі хореографії, коли два значення слова з двома основами у мові-оригіналі перетворюються в одне поняття в мові-реципієнті. Наприклад: антракт від французького *entracte* – дослівно: між діями, антракт; *emboîte* – від *emboîter le pas* – іти слідом; *tire-bouchon* – дослівно: витягувач корка, пірует у вигляді штопора і т. д.

У текстах підручників, де описується техніка виконання того чи іншого танцювального руху, часто подається його запозичена версія, яка повністю

зберігає написання французькою мовою (наприклад: en dehors, en dedans, en face, plié, relevé). Цей засіб називається орфографічною міжмовною інтерференцією [5; 24].

Отже, процес адаптації іншомовних слів в українській мові, зокрема французьких термінів хореографії, є актуальним у загальному процесі запозичення слів. Саме лексико-семантична система мови-джерела є системою, що стимулює подальший розвиток мови-реципієнта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Басманова А.Г., Турчина Б.И. Именные части речи во французском языке. – М.: Просвещение, 1983. – 160 с.
2. Бороденко Л. М. Позиція закріплення іншомовних слів у сучасній українській мові. Лінгвістичні студії. Збірник наукових праць. Випуск 25. 2012. – с. 105-108.
3. Ваганова А.Я. Основы классического танца. — М.: Искусство, 1980. — 192 с.
4. Вайнрайх У. Одноязычие и многоязычие. // Новое в лингвистике. – Вып. 6. Языковые контакты. – М.: Прогресс, 1972. – с. 25 – 60.
5. Данчевська Ю. О. Деякі аспекти лексичних одиниць терміносистеми класичного танцю. // Вісник національного університету "Львівська політехніка". – 2011. – № 709. – с. 69 – 73.
6. Кажан В.І. Основні способи номінації хореографічних понять / В.І Кажан, Р.П. Калініна // Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького нац. ун-ту: [зб. наук. праць]. – Вип. 7. – Кривий Ріг: КНУ, 2012. – с. 40-48.
7. Костомаров В.Г. Языковой вкус эпохи, 3-ье изд. – СПб., 1999. – с. 18-23.
8. Реформатський А.А. Введение в языкознание. Учебник для филол. факультетов пед. институтов / А.А. Реформатский. 4-е изд. – М: Просвещение, 1967. – 542 с.
9. https://ukrainskamova.com/publ/chinnij_pravopis/leksika/leksichni_zapozichennja/5-1-0-59
10. svit-tanok.com.ua/kotrotkov_tarakanova/163-slovník-tancyuvalnix-terminiv-i-viraziv-g-k.html